

Розуміння категорій «інформаційні відносини» та «суб'єкти інформаційного права»

С.Г. Гордієнко

доктор юридичних наук,
доцент,
професор кафедри
конституційного,
адміністративного
та міжнародного права,
ВНЗ «Університет
економіки та права
«КРОК»

У статті розглядаються основні теоретичні і нормативні положення інформаційних відносин і суб'єктів інформаційного права в загальному праві України. Зроблена спроба визначення значення інформаційних відносин через визначення їх місця в формуванні галузі інформаційного права.

В статье рассматриваются основные теоретические и нормативные положения информационных отношений и субъектов информационного права в общем праве Украины. Сделана попытка определения значения информационных отношений через определение их места в формировании отрасли информационного права.

In article the basic theoretical and standard positions of information relations and subjects of the information right in a general law of Ukraine are considered. Attempt of definition of value of information relations in definition of their place in formation of branch of the information right is made.

Ключові слова: інформація, інформаційні відносини, інформаційне право, інформаційна безпека, суб'єкти інформаційного права, інформаційна політика, інформаційний кодекс.

Постановка проблеми

Розвиток теорії пізнання складних соціально-політичних явищ сьогодні можна охарактеризувати достатньо високою динамікою і різновекторністю, але, як зазначалося автором у попередніх публікаціях, головним завданням теорії є визначення понятійно-категоріального апарату, що дає нам можливість охарактеризувати соціальні явища і їх взаємовідносини і взаємодію по суті, тобто у всій повноті розкрити їх зміст.

Вкрай важливим для теорії права та спеціально-наукового знання, на якому базується діяльність правоохоронних органів і спеціальних служб, залишається тлумачення та усвідомлення таких категорій як «інформаційні відносини» та «суб'єкти інформаційного права».

Останні дають можливість відносно адекватно визначити так звані «роль» і «місце», тобто значення таких органів у структурі держави задля ефективно-

го забезпечення протидії посяганням на інформаційні масиви України, відповідно до своєї компетенції.

Не вирішені раніше частини загальної проблеми

Зазначене питання у структурі теорії інформаційної безпеки (*не масмедійної, як це розуміється переважною більшістю науковців – С.Г.*) займає чільне місце, однак різносторонність методологічних аспектів їх визначення є надто широкою і потребує скрупульозного аналізу хоча б у першому наближенні основних змістовних характерних ознак та сфер застосування і визначень. Останнє, очевидно, і може складати мету роботи.

Аналіз останніх досліджень і публікацій

Пропонується розглянути низку найбільш поширених точок зору таких науковців як С.С. Алексєєв, І.Л. Бачило, А.Б. Венгеров, В.А. Копылов, В.М. Лопатін, В.Ф. Погорілко, М.М. Рассолов та

інших, а також закріплених у нормативних документах.

Так, до основних суб'єктів інформаційного права, на думку В.А. Копилова [21], відносяться особи, що беруть участь у створенні, перетворенні, передачі й поширенні, одержанні й споживанні інформації: творці або виробники інформації (особи, в результаті інтелектуальної діяльності яких з'являється інформація); власники інформації (посередники між творцями і споживачами інформації, що здобувають виключне право на передачу і поширення інформації, і ті, що забезпечують доведення створеної інформації до кінцевого споживача); споживачі інформації (особи, що потребують інформації, що шукають і одержують її для задоволення власних потреб (для підвищення знань, освіти, прийняття рішень і т.п.). Вважаючи, що основними суспільними відносинами інформаційного права є відносини, що виникають з приводу визнання інформації власною, відносини інформаційної власності, В.А. Копилов, за аналогією з речовою власністю, у рамках якої реалізуються правомочності володіння, користування, розпорядження річчю, поряд з речовою й інтелектуальною власністю, пропонує ввести ще один різновид власності – інформаційної власності і правомочності інформаційного власника (інформаційні правомочності), засновані на особливостях і юридичних властивостях інформації. Власник інформаційної речі, на його думку [20], реалізує традиційні правомочності власника (володіння, користування, розпорядження інформаційною річчю), але з обов'язковим дотриманням інформаційних повноважень з приводу інформації: право знати, право застосовувати в особистій діяльності, право передавати або поширювати інформацію з метою доведення її до споживача.

Сьогодні існує кілька класифікацій відносин, що виникають у зв'язку з обігом інформації. Наприклад, той же В.А. Копилов [19, с. 26-48] виділяє відносини, пов'язані зі створенням і поширенням вихідної і похідної інформа-

ції (відкритої й обмеженого доступу); з формуванням інформаційних ресурсів, з підготовкою інформаційних продуктів і з наданням інформаційних послуг (де виділяються збір, накопичення, зберігання і поширення інформації); з реалізацією права на пошук, отримання, передачу і споживання інформації.

Зокрема, М.М. Рассолов [32, с. 42] підрозділяє інформаційні правовідносини на активні і пасивні інформаційні дії, посередницьку інформаційно-правову роботу, допоміжні інформаційні дії, організаційні майнові і немайнові правовідносини.

У свою чергу, А.Б. Венгеров, відокремлюючи від права власності і права інтелектуальної власності право на інформацію, виділяє в ньому правомочність на доступ до інформації, на ознайомлення з інформацією, роз'яснення інформації, одержання копій документів, довідок [7, с. 403]. Не заперечуючи можливість використання права речової й інтелектуальної власності для регулювання окремих суспільних відносин у сфері обертання інформації (І.Л. Бачило пропонує одночасне використання можливостей цих інститутів права, виступаючи з концепцією «подвійного захисту» такої інформації і прав на неї [4]), у той же час, варто визнати, що відсутність єдиних підходів у визначенні структури суспільних відносин в інформаційній сфері для їх наступного відображення і регулювання в системах права і законодавства приводить до невіправданних, на наш погляд, спроб «діяти навпаки», тобто «підганяти» ці суспільні відносини під існуючі правові норми.

Варто також розуміти, що світ майбутнього, з погляду його регулювання, розділиться фактично на дві частини – світ реальних особистостей і світ віртуальних особистостей. А традиційна система права ефективно працює тільки з реальними особистостями.

Формування цілей статті

Основною метою роботи є розкриття змісту предмета дослідження, а саме: дослідження інформаційних відносин та визначення суб'єктів інформаційного права.

Виклад основного матеріалу дослідження

У першу чергу, структуру суспільних відносин і похідних від них правовідносин варто визначати, виходячи зі стандартного циклу обертання інформації: виробництво – поширення – споживання – виробництво, і основних повноважень суб'єктів в інформаційній сфері: вільно шукати, отримувати, передавати, виробляти, поширювати інформацію, а також мати право на недоторканність приватного життя, таємницю і захист від так названої «шкідливої інформації» [18, ст. 23, 24, 28, 29]. При цьому, на думку А.Б. Венгерова, необхідно враховувати три основних випадки переходу суспільних відносин у правовідносини: з волі суб'єкта, поза волею і бажання суб'єкта, регулювання мораллю, звичаями, естетичними нормами, а право лише гарантує волю поведінки [7, с. 391-393].

У сфері виробництва інформації діє об'єктивний закон неповного її використання, у тому числі при прийнятті рішень в управлінській діяльності, що визначається «парадоксом надмірності інформації», так і нездатністю (несумлінністю) суб'єктів до цього.

У галузі поширення інформації діє об'єктивний закон перекручування інформації на шляху її руху, що пов'язано із різною здатністю і готовністю суб'єктів до її сприйняття. Законодавці тут єдині у своїх підходах, виділяючи тільки «поширення» інформації.

Однак, за способом поширення можна виділити безпосереднє й опосередковане поширення. У сфері інформаційного споживання діє об'єктивний закон примусового відчуження й усупільнення інформації, що пов'язано із небажанням суб'єктів добровільно видавати свою інформацію тощо.

Зокрема, Є.В. Петровим відстоюється теза про те, що інформаційні відносини є суто цивільними відносинами, похідними від немайнових – це суспільні відносини, врегульовані нормами цивільного та інформаційного права з приводу виробництва, розповсюдження, використання інформації та охорони і захисту прав на неї, учасники яких

наділені суб'єктивними правами та юридичними обов'язками.

Ним доводиться, що інформація – найважливіший товар, який має свою вартість, а її ціна може змінюватися залежно від споживача та її значимості для нього. Саме тому Є.В. Петровим зроблено доречний висновок, що інформація не може бути повною мірою об'єктом інтелектуальної власності, тому що існує і загальнодоступна інформація. Також неможливо захистити інформацію інститутами авторського і патентного права, інформація не відповідає такій ознаці як оригінальність. Навпаки, об'єкти інтелектуальної власності можуть бути одним із різновидів інформаційних ресурсів і входити до складу інформаційних прав.

Виходячи зі специфічності інформаційних правовідносин, автор обґрунтовує позицію, що інформаційні відносини поділяються на абсолютні, квазіабсолютні та відносні. При цьому, звертаючи увагу, що на сьогодні як у правовій доктрині України, так і в законодавстві сформувалися два підходи до трактування права на інформацію. У рамках одного способу право на інформацію трактується тільки як право на одержання (доступ) до інформації, тобто як відносне право, а іншого – припускається віднесення до права на інформацію усіх видів суб'єктивних прав, спрямованих на інформацію чи на здійснення дій з нею. Наголошується, що доктрина права власності не може бути застосована до такого об'єкта цивільного права, як інформація. Це, передусім, зумовлюється властивостями інформації.

Так само, Є.В. Петровим досліджуються також цивільно-правові способи захисту права на інформацію, обґрунтовується точка зору, що слід розрізняти поняття «охорона» та «захист» права на інформацію, досліджується судовий захист права на інформацію, вказується, що основним цивільно-правовим способом захисту права на інформацію є відшкодування збитків [27].

Цілком визначену позицію займає О.В. Соснін щодо проблем правового регулювання інформаційних відносин:

суспільні інформаційні відносини у сфері, пов'язаній з інформацією обмеженого доступу, що не становить державної таємниці, у правовій площині залишаються неврегульованими [26]. А це ставить під сумнів не тільки можливість забезпечення захисту життєво важливих національних інтересів держави, пов'язаних з використанням такої інформації, а й взагалі цивілізованих відносин у цій сфері.

А сьогодні інформаційна сфера стала однією із самих гарячих сфер світового і суспільного життя, що зумовлено її взаємодією з усіма сферами сучасного соціуму, все більше зростаючою значущістю інформаційної складової у житті й діяльності особи, суспільних організацій та держави. Все це є підставою і вагомими аргументами для виділення предмета і відносин, пов'язаних з інформацією та інформаційною діяльністю, в окрему самостійну галузь правового регулювання. На думку багатьох фахівців, такою має стати інформаційне право – основа інформаційного суспільства. Необхідність прискорення формування нової самостійної галузі права зумовлена стрімко зростаючою значущістю процесів розвитку можливостей і суперечностей інформаційних технологій і потребою адаптації їх інститутами держави і права до потреб національних інтересів.

Однак, поділяючи думки низки вчених щодо необхідності виваженого підходу до формування нових галузей права, не можна погодитись з тими, які наголошують, що проблеми інформаційного права доцільно розглядати після повного оформлення традиційних галузей права. Сьогодні Україна знаходиться у сфері дії інформаційного суспільства і тому не можна зволікати з розробкою його правового фундаменту, оскільки це призведе до негативних наслідків [26].

Як свідчать численні джерела, проблемам інформаційного права юридична наука почала приділяти увагу ще в 60-70 роках ХХ століття. Поступово були окреслені класифікаційні ознаки нової галузі права.

Важливою класифікаційною ознакою галузі є предмет інформаційного права. За визначенням деяких правознавців [23; 5, с. 49-50; 6; 13], предмет інформаційного права України можна розглядати як частину суспільних відносин, пов'язаних із обігом інформації та інформаційних ресурсів: створенням, формуванням, розвитком, поширенням, використанням; забезпеченням сталого функціонування інфраструктури інформаційного простору України з метою задоволення інформаційних потреб суб'єктів інформаційної діяльності та цивілізованого входження у світовий інформаційний простір; забезпеченням захисту інформаційних ресурсів, засобів комунікацій, інформаційних технологій та інформаційної безпеки суб'єктів суспільних відносин в інформаційній сфері.

Застосування управлінських засобів і прийомів для забезпечення правил інформаційної діяльності регулюється адміністративним правом, а право власності та інтелектуальної власності на інформацію, інформаційні ресурси – нормами цивільного права. Кримінальне право, в свою чергу, встановлює покарання за правопорушення в інформаційній сфері. Тому регулювання правових відносин, пов'язаних із інформацією і комунікаційними процесами, спонукає дотримуватися балансу використання різних методів правового регулювання суспільних відносин.

Абсолютна більшість дослідників одностайні у тому, що у системі інформаційного права діють усі рівні правових інститутів: загальні, міжгалузеві, галузеві. Зокрема, С.С. Алексєєв обґрунтовує існування у правовій системі різновидів правових інститутів за їхніми предметними і функціональними ознаками, галузевих комплексних інститутів, а також субінститутів права та об'єднаних правових інститутів, які, на його думку, є найвищим рівнем будови галузі права [2, с. 130-160].

Заслужують також на нашу увагу способи визначення інститутів права, запропоновані О. Юциком, який вважає, що до специфічних інститутів

інформаційного права можна віднести: «свободу», «таємницю», «доступ», «правовий режим інформації (інформаційного ресурсу)», «право на інформацію», «захист інформації», «відкриту інформацію», «інформацію обмеженого доступу», «масову інформацію», «офіційну» та інші види інформації [49].

Провідний теоретик конституційного права України В.Ф. Погорілко у свій час відзначав, що справжність і реальність конституційного ладу має відображати реально існуючі суспільні відносини на момент прийняття відповідної Конституції і на перспективу [28, с. 122-184]. З урахуванням цього, можна відверто говорити про те, що недоліки правового регулювання інформаційних відносин є наслідком недостатньої уваги держави (як одна із причин – С.Г.) до формування інформаційного права в Україні, що правотворчий процес здійснюється безсистемно, шляхом вирішення окремих проблем в окремих законах і підзаконних актах фрагментарно, а у багатьох випадках – без узгодження з чинним законодавством, потребують додаткових обґрунтувань і нормативного визначення термінів і понять [34].

Більше того, все більшого розвитку набуває принцип організації інформаційних ресурсів на зразок «матриці», коли забезпечується гнучкий, безпечний та централізований розподіл ресурсів в інтересах так званих віртуальних організацій, що створюються для розв'язання завдань, які виникають у складній динамічній ситуації [9].

Саме тому, з урахуванням викладеного, цілком очевидно є необхідність організації системних досліджень у галузі інформаційної складової в державній безпеці України. У цій же площині потребують більш глибокого науково-прогностичного переосмислення структурні та методологічні засади формування й використання інформаційних ресурсів, підходи до розробки інформаційної моделі прийняття рішень у системі забезпечення державної безпеки як невід'ємної складової національної безпеки України.

Сьогодні перед науковцями, які

працюють у галузі національної безпеки, постає не лише теоретичне, а й практичне завдання забезпечити науковий супровід переходу від суто технічного забезпечення вирішення питань розвитку інформаційної сфери до філософсько-політичного узагальнення досягнутого у світі рівня інформаційного забезпечення життєдіяльності держави, суспільства, особи [8].

Таким чином, лише визначившись на науковому та законодавчому рівнях з термінами «інформація», «знання», «інформаційна діяльність», «інтелектуальна діяльність» та інших похідних: державна таємниця, секретна інформація, оперативна інформація, розвідувальна інформація, конфіденційна інформація, таємна інформація, комерційна таємниця, наукове відкриття, раціоналізаторська пропозиція, інноваційна діяльність, науково-технічна інформація, науково-дослідна і дослідно-конструкторська діяльність, наукове знання, побутове знання, наукова та науково-технічна діяльність тощо, ми можемо створити ефективну систему інформаційного права, її функціонування та захисту. Дається в знаки і така проблема, що сьогодні на законодавчому та нормативному рівнях інформаційне право досить безсистемне та еkleктичне, регулюється великою кількістю розпорядчих документів [10, с. 224-243; 14; 30; 11, с. 16-26]. Саме тому автор наголошує на гострій потребі подальшої розробки методологічного забезпечення всієї системи національної безпеки України, а також інформаційної безпеки, адже інформація міститься в будь-якій сфері національної безпеки.

Так, питання забезпечення інформаційної безпеки України і проведення виваженої державної інформаційної політики займають одне із чільних місць в діяльності Ради національної безпеки і оборони України. Зокрема, про це переконливо свідчить виступ заступника Секретаря Ради національної безпеки і оборони України, який наголосив: «Нині в Апараті РНБОУ на виконання доручення Президента України продовжується підготовка до проведення

засідання Ради національної безпеки і оборони України з питань вдосконалення державної політики інформаційної безпеки України. Зокрема, було проведено низку нарад у Секретаря РНБОУ за загальною тематикою «Концептуальні та правові засади й інфраструктурне забезпечення інформаційної безпеки України». Вважається, що обговорення нагальних проблем інформаційної сфери України з провідними фахівцями галузі, яке і надалі буде практикуватись РНБОУ, дозволить оптимізувати процес вироблення пропозицій щодо напрямів вдосконалення державної інформаційної політики, які будуть покладені в основу матеріалів до засідання Ради національної безпеки і оборони України із зазначеного питання».

Актуальні думки стосовно інформаційної безпеки України в контексті євроатлантичної інтеграції також вказав І. Коновалов, який зазначає, що інформаційна безпека є складовою загальнодержавної, і зважаючи на те, що інформаційна складова є обов'язковою практично всіх сфер людської діяльності: і гуманітарної, і технічної, і військової, – забезпечення інформаційної безпеки є абсолютно необхідною умовою стабільного розвитку суспільства.

Особливість проблеми інформаційної безпеки, на його думку, полягає у лавиноподібному зростанні кількості знань та відповідному процесі розвитку та впровадження новітніх інформаційних і телекомунікаційних технологій.

Більше того, вирішення питань, пов'язаних із забезпеченням інформаційної безпеки, являє собою багатоаспектну, різнопланову та ресурсомістку діяльність. Він також вказує, що підходи до розбудови системи захисту інформації, а також створена науково-технологічна база та організаційна основа вже сьогодні дозволяють Україні налагоджувати рівноправні партнерські стосунки з країнами Альянсу з цих питань та забезпечувати інформаційну безпеку на рівні загальносвітових вимог.

Крім того, функціонування цілісної системи захисту інформації дозволяє

забезпечити надійність і безпеку інформаційного обміну, захист державної таємниці, конфіденційної інформації в державі, а також створити необхідні умови для охорони інформації, яка передана Україні у рамках співробітництва з іноземними державами та міжнародними організаціями.

Необхідно ще раз підкреслити, що в умовах євроатлантичної інтеграції вирішення питань, спрямованих на забезпечення інформаційної безпеки України, повинно розглядатись як один з пріоритетних напрямків державної політики [17; 16; 1; 35; 25; 30; 37-47], оскільки розробка державної стратегії інформаційної безпеки призведе до розробки науково-виваженої концепції інформаційної безпеки України, на відміну від вже існуючих проектів концепцій [1; 31]. Останній дозволить удосконалити чинне законодавство, визначити конкретну відповідальність за протиправні діяння.

Саме тому, все вище викладене спонукає нас більш предметно визначитися із закономірностями та особливостями сучасного інформаційного права. Виходячи із самої його назви: в широкому розумінні, воно є правом про/і на інформацію. Наявність значної кількості нормативно-правових актів у даній галузі і їх безкінечне зростання спонукає багатьох вчених дійти висновку про необхідність формування нової галузі права – інформаційного.

Уперше думка про це була висловлена А. Венгеровим ще в 1975 р. Тоді вона не одержала поширення й інформаційне право розвивалося в рамках комп'ютерного права, правової інформатики і кібернетики.

На початку і середині 90-х років термін «інформаційне право» використовувався Ю.М. Батуріним, Ю.А. Тихомировим, А.Б. Агаповим і деякими іншими вченими.

Так, В.А. Копилов під інформаційним правом розуміє «систему соціальних норм і відносин, що охороняються державою, і які виникають в інформаційній сфері – сфері виробництва, перетворення і споживання інформації»

[22, с 86-87]. М.М. Рассолов визначає інформаційне право як «сукупність юридичних норм і інститутів, що регулюють інформаційні відносини в інформаційній сфері» [33].

Для того, щоб обґрунтувати необхідність виділення інформаційного права в окрему галузь і дати визначення самому поняттю «інформаційне право», необхідно розглянути питання про його предмет і метод правового регулювання.

В основі розподілу права на галузі і підгалузі, як відомо, лежать: 1) предмет правового регулювання; 2) метод правового регулювання [36, с. 399].

Цілком очевидно, що основним об'єктом інформаційного права є власне інформація. Інформація як об'єкт правового регулювання має специфічні особливості і юридичні властивості, які багато в чому визначають і відносини, що виникають при її обертанні між суб'єктами, і характер їх поведінки. Останні визначаються достатньо детально В.А. Копиловим [24]. Розглядаючи питання про те, що лежить в основі інформаційних правовідносин, В.А. Копилов вводить поняття «інформаційна сфера» [22, с. 51].

Зокрема, І.Л. Бачило справедливо вказує, що предметом інформаційного права є не тільки сама інформація, але й пов'язані з нею процеси [6, с. 7].

Головним тут є те, що інформаційні правовідносини виникають у межах інформаційної сфери, хоча такі суспільні відносини не є однорідними. Так, теоретично можливо виділити такі умовні групи суспільних відносин, що виникають в інформаційній сфері з приводу інформації: пов'язані зі створенням і перетворенням інформації; пов'язані зі збереженням інформації; пов'язані з передачею і поширенням інформації; пов'язані зі споживанням інформації. Все це дає нам можливість стверджувати, що предметом інформаційного права є суспільні відносини, що виникають у процесі створення, перетворення, збереження, поширення і споживання належної інформації.

Однак, методологія інформаційного

права має свою особливість. Зокрема, у загальновизнаному розумінні саме слово «метод» означає спосіб, прийом практичного здійснення чого-небудь. При цьому, метод правового регулювання несе в собі не тільки волевиявлення, але й характер такого волевиявлення.

У зв'язку з цим, наприклад, у російській правовій науці існують два принципово різних підходи виділення для кожної галузі свого специфічного методу правового регулювання. Перший ґрунтується на тому, що кожна галузь права має свій специфічний метод, другий – що всі галузі права використовують єдині правові методи, закладені в самій природі права. Специфіка ж кожної галузі виявляється в перевазі одного або декількох методів.

Відомо, що розвиток юридичної науки останніх років призвів до появи принципово нових галузей права, що не мають самостійного методу правового регулювання, і тому їх визнають комплексними (наприклад, муніципальне право).

Аналогічно метод формується і в інформаційному праві. Всеосяжний характер інформації призводить до того, що інформаційні відносини стосуються будь-яких «класичних» галузей права. Базовою галуззю права для регулювання відносин, пов'язаних з інформаційною діяльністю, є адміністративне право [3, с. 8]. У той же час, інститут інтелектуальної власності відноситься як до інформаційного, так і до цивільного права, інститут правової охорони інформації – не тільки до інформаційного й адміністративного, але і до кримінального права, і т.д. Будучи комплексною галуззю права, інформаційне право використовує методи, характерні для різних галузей. Зокрема, розділивши їх на імперативні і диспозитивні. Так, імперативні методи правового регулювання засновані на нерівності учасників правовідносин і установленні твердої, однозначної моделі їх поведінки (веління та заборони), а також диспозитивні – засновані на рівності учасників правовідносин і в їх можливості самостійно вибрати модель можливої поведінки

(дозволу, узгодження, рекомендацій, заохочення). Однак, в інформаційному праві можуть використовуватися й інші методи правового регулювання, залежно від визначеної мети.

Таким чином, інформаційне право – це комплексна галузь права, що являє собою сукупність правових норм, які закріплюють і регулюють суспільні відносини, що виникають в процесі створення, перетворення, збереження, поширення і споживання інформації.

Наприклад, досить цікавими, обґрунтованими та виваженими є низка концепцій з реформування законодавства України у сфері суспільних інформаційних відносин [48] та його адаптації до правових систем ЄС та НАТО [15].

Так, у жовтні 2000 р. авторський колектив підготував ґрунтовний документ щодо реформування законодавства України у сфері суспільних інформаційних відносин для засідання урядової комісії з питань інформаційно-аналітичного забезпечення діяльності органів виконавчої влади [29]. До основних його положень доцільно віднести те, що автори нормативно закріпили положення щодо втілення у життя Концепції. Для нашої країни це полягає в тому, що вона створює умови комплексного вирішення проблем державної політики у сфері суспільних інформаційних відносин щодо створення нормативно-правової бази інформаційного суспільства, поступ до якого здійснюється нашою державою відповідно з Програмою інтеграції України до Європейського Союзу (Розділом 13 «Інформаційне суспільство»).

Відзначена наявність двох протилежних шляхів регулювання інформаційних відносин формуються: перший базується на доктрині англо-американської системи права (фрагментарне вирішення на законодавчому рівні в окремих законах проблем правового регулювання інформаційних відносин); другий – на доктрині європейської (континентальної) системи права (легальне визначення галузей законодавства та їх систематизація на рівні кодифікації).

Як позитив, слід відзначити, що останнім часом теорія та практика правотворення в нашій країні схиляється до другого підходу, більш традиційного для України – юридичної доктрини легальної систематизації законодавства на рівні кодифікації, що підтверджується матеріалами наукових форумів.

За цією доктриною інформаційне законодавство України є умовно автономною галуззю законодавства, яке визначає і регулює суспільні відносини щодо інформації, а інформаційне право є міжгалузевим комплексним інститутом права, основи якого базуються на положеннях окремих галузевих інститутів конституційного, адміністративного, цивільного, трудового та кримінального права. Специфічним методом правового регулювання суспільних інформаційних відносин сьогодні є комплексне застосування методів зазначених провідних галузей права. В Україні створені наукові засади щодо систематизації інформаційного законодавства на рівні Кодексу про інформацію, що є новацією в теорії права як в нашій країні, так і за кордоном.

Значна кількість юридичних норм, які регулюють суспільні інформаційні відносини, розпорошена в різних нормативних актах, що ускладнює їх пошук, аналіз та узгодження для практичного застосування.

Має місце також розбіжність щодо розуміння структури системи законодавства в сфері інформаційних відносин та підходи до її формування. Нерідко в окремих законах в систему законодавства включають норми, виражені в підзаконних нормативних актах, що суперечить положенням Конституції України. Це викликає в практиці правозастосування колізію норм – ігнорування норм закону на користь норм підзаконного акту.

Нові юридичні норми в сфері суспільних інформаційних відносин нерідко не узгоджені з раніше прийнятими, що призводить до правового хаосу, падіння авторитету публічного права, нігілістичного ставлення суб'єктів суспільних відносин до законодавства.

Сукупність правових норм у сфері суспільних інформаційних відносин, визначених у законах і підзаконних актах, досягли за кількістю критичного стану (критичної маси), що зумовлює необхідність виділення їх в окрему галузь законодавства, а одним із шляхів подолання проблем правового регулювання суспільних інформаційних відносин є законодавча систематизація (як спосіб – кодифікація) норм права.

Метою систематизації інформаційного законодавства України визначається створення чіткої структури правового регулювання суспільних відносин між їх суб'єктами щодо інформації, забезпечення співвідношення потреб та інтересів людини, соціальних спільнот та держави.

У дослідженій юридичній літературі авторами визначаються основні організаційні засади щодо систематизації інформаційного законодавства України [48]. Так, В.С. Картавцев у статті «Адаптація законодавства України в сфері національної безпеки до правових систем ЄС та НАТО» цілком доречно відзначає, що сьогодні Україна переживає незворотні процеси демократизації та ринкових перетворень, які обумовлені як зовнішніми чинниками: глобалізацією економічних, політичних, інформаційних відносин, так і внутрішніми тенденціями розвитку.

Переконливим підтвердженням цього є той факт, що зазначена позиція знайшла своє відображення у зовнішньополітичній діяльності України та вітчизняному законодавстві – проекті Закону «Про основні засади державної політики у сфері євроатлантичної інтеграції України» [12, с. 62-69].

Доцільно зазначити, що адаптацію окремих галузей законодавства України за напрямками становлення громадянського суспільства не можна вважати власне адаптацією його до стандартів НАТО та ЄС у повному розумінні цього слова. Це скоріше, має бути подальший розвиток вітчизняної правової системи у руслі побудови демократичного, правового, ринкового суспільства.

Проблематичним до цього часу ли-

шається той факт, що принципових неузгодженостей між законодавством країн – членів НАТО та ЄС та положеннями окремих галузей українського законодавства немає, а існуючі – обумовлені особливостями державного ладу України та національної правової системи. Певні проблеми виникають на рівні галузевого законодавства, підзаконних нормативних актів та при реалізації правових положень.

Крім того, для української правової системи актуальною є проблема реалізації права, діяльності правоохоронних органів, об'єктивності розгляду справ, неупередженості та чесності суддів, подальшого вдосконалення та розвитку законодавства, а не корінна зміна чинної нормативної бази. Тому, на думку автора, необхідно зосередитись на механізмі ефективної реалізації чинних норм, а не брати на себе нові декларативні, незабезпечені фінансово, технологічно тощо правові зобов'язання перед суспільством, іншими державами та міжнародними структурами, які можуть стати однією з причин негативних наслідків як для міжнародного авторитету України, так і для окремої людини, громадянина.

Більше того, аналіз чинного законодавства свідчить про доцільність систематизації (інкорпорації чи кодифікації) нормативних актів, які регламентують діяльність засобів масової інформації (ЗМІ) в Україні.

На першому місці щодо вирішення питань адаптації законодавства стоять національні інтереси, турбота про державний суверенітет і Україна має врятувати досвід європейських країн.

При цьому, необхідно мати на увазі, що адаптація українського законодавства повинна бути не сліпим наслідуванням, безумовним виконанням рекомендацій та вимог євроатлантичних та європейських структур, а національним і виваженим процесом поступового приведення нормативно-правових актів у відповідність із правовою системою ЄС, головною метою якої є забезпечення національної безпеки України. Тому актуальним і невідкладним є

прискорення розробки й затвердження Стратегії національної безпеки України, яка згідно із Законом «Про основи національної безпеки України» (ч.2 ст.2) має бути обов'язковою для виконання і основою для розробки конкретних програм за складовими державної політики національної безпеки, в тому числі й у проведенні адаптації законодавства України до законодавства НАТО та ЄС [15].

Висновки

На теренах України існують об'єктивні і досить потужні фактори, що визначають необхідність формування інформаційної стратегії України у сучасних умовах – ключ до успіху лежить у вмілому управлінні інформаційними процесами – технологіями і ресурсами.

На нашу думку, Україна сьогодні стоїть на межі, за якою можуть розпочатися незворотні негативні процеси у суспільному розвитку, розробки стратегії розвитку інформаційної політики в Україні з урахуванням обмежень, встановлених чинним законодавством України та певними принципами побудови інформаційної системи з урахуванням прогресивного зарубіжного досвіду. При цьому, суттєву увагу слід приділяти так званім «другорядним» питанням, з вирішенням котрих стане дієздатним механізм реалізації норм політики, концепції, стратегії, доктрини, кодексу тощо.

Нами також підтверджується необхідність суттєвого удосконалення нормативно-правового забезпечення інформаційної сфери шляхом створення Інформаційного кодексу України.

Основними недоліками чинного законодавства до цього часу вважається його пасивність і безсистемність, неконкретність та розмитість формулювань, не врегульовано на законодавчому рівні значення, а не статус конфіденційної інформації. Еклектично та фрагментарно регулюється статус передбачених законодавством груп інформації, що має певні обмеження за доступом.

Вказане дозволило обґрунтовано визначити ключові напрямки державної

політики із забезпечення інформаційної безпеки, завдяки досить ґрунтовному визначенню її загроз.

Крім того, важливим елементом державної інформаційної політики та інформаційної безпеки України є державне управління та захист національних інформаційних ресурсів - організовану сукупність центральних державних органів, органів регіонального і місцевого самоврядування, їхніх спеціальних підрозділів, служб, посадових осіб, підприємств, установ, інших суб'єктів господарювання, громадських організацій та окремих громадян, об'єднаних цілями і завданнями щодо формування, зберігання, поширення інформаційних ресурсів, задоволення інформаційних потреб особистості, суспільства й держави, впровадження спеціальних заходів і засобів захисту інформаційних ресурсів та прав суб'єктів інформаційної діяльності в рамках чинного законодавства України.

Головною метою державної політики щодо національних інформаційних ресурсів має бути формулювання та створення необхідних економічних і соціокультурних умов та правових і організаційних механізмів формування, розвитку, забезпечення ефективного її використання у всіх сферах суспільного життя і діяльності громадянина, суспільства й держави.

У подальшому необхідно також визначити у концепції державної інформаційної політики основні напрямки, що сприятимуть утворенню ієрархічної вертикалі щодо формування і використання інформаційних ресурсів, удосконаленню структури державних органів, що забезпечують безпеку у сфері виготовлення і обігу інформаційних ресурсів тощо.

Виходячи з того, що Закон України «Про основи національної безпеки», як і його попередник – Концепція (основи державної політики) національної безпеки України, серед основних напрямів державної політики виділяє безпеку в інформаційній сфері в якості ключової, то питання практичного забезпечення, зокрема інформаційної безпеки, в Ук-

раїні необхідно покласти на Раду національної безпеки і оборони України.

Зазначення призведе до розробки науково-виваженої концепції інформаційної безпеки України, на відміну від вже існуючого стану. Крім того, на наше глибоке переконання, без розуміння інформаційного права як комплексної

галузі права, яка представляє собою систему правових норм, що закріплюють і регулюють суспільні відносини з приводу виникнення, створення, перетворення, збереження, поширення і споживання інформації, буде неможливим розвиток права інтелектуальної власності – похідної інформаційного права.

Список використаних джерел:

1. Актуальные проблемы информационной безопасности Украины // Национальная безопасность и оборона, № 1, 2001, – С. 2-59; 2. Алексеев С. С. Структура советского права. – М., 1975; 3. Бачило И. Л. Информационное право. Роль и место в системе права Российской Федерации // Государство и право. 2001. № 2; 4. Бачило И.Л. Эффективность законодательства в области обеспечения информационной безопасности // Материалы Всероссийской конференции «Проблемы законодательного регулирования отношений в информационной сфере». 27-28 ноября 1996 г. – М., 1996; 5. Бачило И. Л., Копылов В. А. Есть ли основания для создания отрасли «Информационное право» // Информационное общество. – 1999. – № 6; 6. Бачило И. Л., Лопатин В.Н., Федотов М.А. Информационное право: Учебник / Под ред. Б.Н. Топорнина. – СПб.: Юридический центр Пресс, 2001. – 789 с.; 7. Венгеров А.Б. Теория государства и права. Учебник. Издание третье. – М., 1999; 8. Гнатцов О.Г. Інформаційні ресурси в системі забезпечення державної безпеки // Стратегічна панорама. – К., 2004. № 2. – 182 с. – С. 144-148; 9. Голубев В. О., Гавловський В.Д., Цимбалюк В. С. Інформаційна безпека: проблеми боротьби зі злочинами у сфері використання комп'ютерних технологій / За заг. ред. Р. А. Калюжного, М. Я. Швеця. – Запоріжжя: Просвіта, 2001. – 252 с.; 10. Гордієнко С. Г. Забезпечення інтересів України у сфері захисту інтелектуальної власності: нормативно-правове регулювання. Монографія. – К., Видавничий дім «Скіф», КНТ, 2008. – 248 с.; 11. Господарське судочинство в Україні: Судова практика. Захист прав інтелектуальної власності / Відп. ред. В. С. Москаленко. – К: Праксіс, 2007. – 408 с.; 12. Збірник проектів основоположних нормативно-правових актів з питань формування та реалізації державної політики у сфері євроатлантичної інтеграції України. – випуск 3 – Київ, 2004; 13. Информационная безопасность России / Ю.С. Уфимцев, Е.А. Ерофеев, В.П. Буянов и др. – М., Экзамен, 2003. – 560 с. ; 14. Інтелектуальна власність України. – К., Видавництво ТОВ «Альфа ПіК», 2007, – 410 с.; 15. Картавцев В.С. Адаптація законодавства України в сфері національної безпеки до правових систем ЄС та НАТО // Науково-аналітичний бюлетень Національного центру з питань євроатлантичної інтеграції України / Матеріали міжнародної науково-практичної конференції «Національна безпека України в контексті євроатлантичної інтеграції: організаційно-правові аспекти» – К., Державне підприємство «Науково-виробничий центр «Євроатлантикінформ», № 4, 2005. с. 80, – С. 50-55; 16. Комах В.К. Забезпечення інформаційної безпеки держави як складової системи національної безпеки (Приклад США): Автореф. дис. ... канд. політ. наук. – К., Національний інститут стратегічних досліджень, 2005. – 19 с.; 17. Коновалов І. Інформаційна безпека України в умовах євроатлантичної інтеграції // Євроатлантикінформ. Науково-аналітичний бюлетень Національного центру з питань євроатлантичної інтеграції України / Матеріали міжнародної науково-практичної конференції «Національна безпека України в контексті євроатлантичної інтеграції: організаційно-правові аспекти» – К., Державне підприємство «Науково-виробничий центр «Євроатлантикінформ», № 4, 2005. с. 80, – С. 44-46; 18. Конституция РФ (принята всенародным голосованием 12 декабря 1993 года). – М., 1995; 19. Копылов В. А. Информационное право. – М., 1997; 20. Копылов В. А. К вопросу об информационной собственности // Материалы V Всероссийской конференции «Проблемы законодательства в сфере информатизации». 28-29 ноября 1997 г. – М., 1997; 21. Копылов В. А. О теоретических проблемах становления информационного права. – М., 1997; 22. Копылов

В. А. Информационное право. – М., 2002; 23. Копылов В.А. Информационное право: Учеб. пособ. – М., Юристъ, 1999. – 400 с.; 24. Копылов В.А. О теоретических проблемах становления информационного права // Информационные ресурсы России. 1998. № 3; 25. Лопатин В. Н. Информационная безопасность России: Человек. Общество. Государство / Санкт-Петербургский университет МВД России. – СПб.: Фонд «Университет», 2000. – 428 с.; 26. Мастяница Й.У., Соснін О.В. Шиманський Л.Є. Інформаційні ресурси України: проблеми державного управління / За заг. ред. О.В. Сосніна. – К., НІСД, 2002. – 141 с.; 27. Петров С.В. Інформація як об'єкт цивільно-правових відносин. Автореф. дис. ... канд. юрид. наук. 12.00.03 – цивільне право та цивільний процес. Сімейне право. Міжнародне приватне право. – Харків: 2003. – 19 с.; 28. Погорілко В.Ф. Основи конституційного ладу України // Конституційне право України / В.Ф. Погорілко, О.Ф. Фрицький, О.В. Городецький та ін.: Підручник. – 2-ге вид. – К., Наук. думка, 2000; 29. Постанова Кабінету Міністрів України від 7 травня 2000 року № 777 «Про створення Урядової комісії з питань інформаційно-аналітичного забезпечення діяльності органів виконавчої влади»; 30. Правове регулювання інформаційної діяльності в Україні: Станом на 1 січня 2001 р. / Упоряд. С.Е. Демський, Відп. ред. С.П. Павлюк. – К., Юрінком Інтер, 2001. – 688 с.; 31. Проект Концепції (основні положення) діяльності органів, підрозділів та закладів Служби безпеки України у сфері забезпечення інформаційної безпеки України (розроблялася робочою групою фахівців НА СБ України); 32. Рассолов М.М. Информационное право. – М., 1999; 33. Рассолов М.М. Информационное право: анализ и решение практических задач. – М., 1998; 34. Соснін О.В. Інформаційні відносини: проблеми правового регулювання // Стратегічна панорама. – К., 2003. № 3 – 4. – 240 с. – С. 196-201; 35. Степанов Е.А., Корнеев И.К. Информационная безопасность и защита информации: Учеб. пособие. – М: ИНФРА-М, 2001. – 304 с. – (Серия «Высшее образование»); 36. Теория государства и права / Под ред. Н.И. Матузова и А.В. Малько. – М., 2000; 37. Указ Президента України від 10 квітня 2000 р. № 582 «Про заходи щодо захисту інформаційних ресурсів держави»; 38. Указ Президента України від 14 липня 2000 р. № 887 «Про вдосконалення інформаційно-аналітичного забезпечення Президента України та органів державної влади»; 39. Указ Президента України від 16 вересня 1998 р. № 1033 «Про вдосконалення державного управління інформаційною сферою»; 40. Указ Президента України від 21 липня 1997 р. № 663 «Про рішення Ради національної безпеки і оборони України від 17 червня 1997 р. «Про невідкладні заходи щодо впорядкування системи забезпечення здійснення державної інформаційної політики та удосконалення державного регулювання інформаційних відносин»; 41. Указ Президента України від 22 квітня 1998 р. № 346 «Про деякі заходи щодо захисту держави в інформаційній сфері»; 42. Указ Президента України від 22 травня 1998 р. № 505 «Про Положення про порядок здійснення криптографічного захисту інформації»; 43. Указ Президента України від 23 липня 1998 р. № 816 «Про деякі питання державної підтримки книговидавничої справи»; 44. Указ Президента України від 27 вересня 1999 р. № 1229 «Про Положення про технічний захист інформації в Україні»; 45. Указ Президента України від 31 липня 2000 р. № 928 «Про заходи щодо розвитку національної складової глобальної інформаційної мережі Інтернет та забезпечення широкого доступу до цієї мережі»; 46. Указ Президента України від 6 жовтня 2000 р. № 1120 «Питання Департаменту спеціальних телекомунікаційних систем та захисту інформації Служби безпеки України»; 47. Указ Президента України від 9 листопада 2000 р. № 1217 «Про додаткові заходи щодо державної підтримки національного книговидання і книготорговельного обслуговування»; 48. Швець М.Я., Кондратьев Я.Ю., Іщенко А.В., Калюжний Р.А., Козаченко І.П., Гавловський В.Д., Цимбалюк В.С., Хахановський В.Г., Беляков К.І., Гуцалюк М.В., Гриценко В.В., Крупчан О.Д. Реформування законодавства України у сфері суспільних інформаційних відносин // Протокол № 7 засідання урядової комісії з питань інформаційно-аналітичного забезпечення діяльності органів виконавчої влади від 6 жовтня 2000 року, м. Київ; 49. Ющик О. І. Галузі та інститути правової системи. – К., Оріяни, 2002. – 112 с.